

Esnaf Birlikleri Ve Narh Sistemi

Zumrud Nuri¹

¹Doktora Öğrencisi, Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı,
zumrudnuri@gmail.com

Özet: Osmanlı Devletinde esnaf birlikleri ahi birliynin devamı olarak biliniyordu ve ticarî hayatın önemli bir parçasıydı. Bu birlikler belirli bir mesleği hiyerarşik bir şekilde işbölümüne dayalı olarak gerçekleştirilen birliklerdir. Osmanlı temelde halkın refahına hizmet etmeyi kendine amaç edinirken, zamanla ekonomiyi kontrol altında tuta bilen bir narh sistemi uyguladı ve bu sistemin devam edebilmesi için de bir takım tedbirler aldı. Osmanlı devletinde ilk başlarda narh sistemine çok önem veriliyordu. Ancak sonraki zamanlarda bu sistemin ortadan kalktığı görülüyor. Bu makalede yukarıda belirttiğim iki önemli ve derin konularda dikkat çeken ana noktalar üzerinde duracağım.

Anahtar Kelimeler: Esnaf, Narh sistemi, Osmanlı İmparatorluğu.

Tradesmen and Narh Systems

Abstract: In the Ottoman Empire, tradesmen were known as the continuation of the ahi community and were an important part of the commercial life. These unions were unions based on the division of labor in a hierarchical manner. While the Ottoman Empire was aiming to serve the welfare of the people, it implemented a narh system which was able to keep the economy under control and took some measures to continue this system. At the beginning of the Ottoman state was given much importance to the system of narh. However, it seems that this system has disappeared in later times. In this article I'm going to focus on the two main and deep points of attention.

Keywords: Tradesman, Narh system, Ottoman Empire.

1. GİRİŞ

Geniş anlamda esnaf birliyini şehirlerde ve kasabalarda, ürün ve hizmet üretimi ile bağlantılı herhangi bir sektörün belirli bir alanında uzmanlaşmış olarak çalışanların oluşturduğu mesleki teşkilatlar olarak tanımlayabiliriz (Genç, 2007: 293).

Osmanlı devletinde esnaf birliklerinin tarihi kökenleri Türk İslam Devletlerine kadar dayanmaktadır. Her esnaf birliynin kendine ait gelenekleri ve her mesleğin de bir pîri yani bir üstadı vardı. Meselâ; Hz. Adem çiftçilerin, Hz. İdrîs terzilerin, Hz. Yûsuf saatçilerin, Hz. Davut demirci ve zırhçıların, Hz. Lokman hekimlerin, Hz. Muhammed tâcirlerin, Hz. İsa seyyahların, Selmân-i Fârisî berberlerin pîri olarak gösteriliyordu (Kal`a, 1995: 423, Gülerman, 1993: 10). Osmanlı devletinde esnaf teşkilatlarında belirli esnaf arasında adap ve erkan vardı (Karataşer, 2018: 230). Bu adap ve erkanda kusurda bulunanlara uyarı yapılır, tekrar edenler ise mesleğini yapmaktan mahrum bırakılırdı (Çitçi, 2004: 17).

Esnaf sistemi hiyerarşik bir sistemdi; örneğin: esnaf şeyhi, yiğitbaşı, usta, kalfa ve çıracı gibi. Dükkân açma izni yalnız ustaya verilirdi. Bu yetki ustaya "beratla" verilirdi. Ticarî ve endüstriyel herhangi bir mesleğe devam etme hakkına "gedik" denirdi. Esnaf genellikle esnaf müfettişleri tarafından denetleniyordu. Esnafın kendine mahsus işleri için toplandığı odaya ise "lonca" denilirdi. Esnaf şeyhi, aynı zamanda loncanın da şeyhiydi. Sonra yiğitbaşı ve esnaf kâhyaları gelirdi. Yiğitbaşı, kethüdanın yardımcısı olarak ustalar arasındaki disiplinden sorumluydu (Karataşer, 2018: 230). Loncalar, özellikle gedik imtiyazının hiçkimseye haksızlık olmadan dağıtımına ayrı bir özen gösterirdi. Gediklerin en önemli olanı bir çeşit hak ve tekel usulü olan esnaf gedikleriydi. Esnaf gediklerinin işlediklerini bir başkası işleyemez ve sattıklarını da bir başkası satamazdı. Bu kurala uymayanlara ise bazı cezalar verilirdi.

Klasik dönem Osmanlı devletinde esnaf yönetim kurulunda ise kadı, muhtesip, şeyh, nakip, kethüda, yiğitbaşı, ehl-i vukuf gibi görevliler vardı (Karataşer, 2018: 230). Kadı esnaf birliklerinin en

üst makamında yer alıyordu. Onun en önemli görevi esnafı kontrol etmek ve gerektiğinde müdahale etmektir. *Muhtesip*, daha çok piyasadaki işlerle ilgileniyordu. Onlar hükümetin temsilcisiydiler. *Şeyh* ise, Loncanın altı kişiden oluşan yönetim kurulunun başkanıydı. Şeyhler esnafın arasından seçilirdi. Esnafın arasında anlaşmazlıklar olursa bu, şeyh tarafından çözülmeye çalışılıyordu. *Nakip*, şeyhi esnaf yanında temsil eden kişiye denirdi. *Kethüda*, diğer adı "kâhya" dır. Lonca ve devletin arasındaki ilişki ile ilgilenmekle görevliydi. Her loncanın başkanı olarak "pir"i, güvenlik amiri olarak da bir "yiğitbaşı" vardı ve o kethüdanın yardımcısı olarak görev yapardı ve esnafın arasındaki anlaşmazlıklar olursa bu durumlarda ilk müracaat edilen ve bu işe yetkili kişi kethüdaydı. *Ehli-vukuf* ise, piyasa fiyatlarının tespiti işlerini yapmakla görevliydi (Karataşer, 2018, 230).

İktisadî yapının içine aldığı narh kurumu Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar süren en önemli sistemlerden biri olmuştur. Bu sistem sayesinde Osmanlı Devleti, kendi resmî ideolojisinin gereğini yerine getirerek hem tüketiciyi korumuş, diğer yandan da kaliteyi ve standardı korumuştur. Zamanın bazı ekonomik şartları çerçevesinde çok önemli bir yere sahip olan narh sistemi, hâlâ günümüzde bazı ürünlerde, et, şeker ve başka ürünlerde uygulanmaktadır. Bu da, narh sisteminin bizim için ne kadar önemli ve gerekli olduğunun bir kanıtıdır (Başer, 2009:1).

Narh sistemi, gelişen ticaret hayatını kontrol altına alabilmek, stokçuluğa ve karaborsacılığa engel olmak için bir çare olarak düşünülmüş ve bu yüzden uygulanmaya konmuştur. Artan gelirler de zamanla hayat şartlarını etkiliyordu. Bu sebepten dolayı da Osmanlı devletindeki padişahlar narh uygulaması ile çok yakından ilgilenmişler ve konu ile ilgili bazı hükümler çıkarmışlardır (Başer, 2009:1).

Osmanlıda narh azami fiyat anlamına geliyordu. Devletin ekonomiye müdahale etme vasıtaları arasında önemli yere sahip olan bu narh sistemi, genellikle malların fiyat seviyesinin devlet tarafından saptanması ve bunun üzerinde bir fiyatlamaya izin verilmemesi olarak anlatıla bilir (Pakalın, 1993:634).

2.OSMANLI DEVLETİNDE LONCA TEŞKİLATI VE ESNAFLIK

Osmanlı Devletinin esnaflık kurumu olan lonca teşkilatının tarihi kökenleri, 13. ve 14. yüzyıllarda Ahi Evran tarafından temeli atılan ve Ahilik teşkilatına kadar dayanır. Ahi sözcüğünün kökeni aslında Arapça olup "kardeşim" anlamına geliyordu. Bu birliklerde birçok farklı üretim alanında çalışan esnafın, sıkı bir disiplin temelinde birleşmişler ve belirli kurallar çerçevesinde esnafın standart, kalite ve tüketici hakları gibi önemli konularda çalışması sürekli kontrol altına alınmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun her bölgesinde farklı sanat erbabının kendisine göre bir kurumu, esnaf şeyhi, kethüdası, yiğitbaşı ve ehli-hibresi mevcuttu. Esnaf tarafından seçilip hükümet tarafından onaylanan bu komite, esnafın durumundan sorumlu olması yanısıra aynı zamanda, hükümet ile esnaf arasında da bir vasıta idi. Yolsuzluk eden sanat erbabı bunlar aracılığıyla ceza görür; hükümet mahalli kadılar vasıtası ile sanat sahibine yapacağı bildirim bunlar aracılığı ile yapardı. Esnafın alacağı ve satacağı eşyanın fiyatı belli olup, defterde kayıtlı idi. Buna aykırılık yapanlar, karaborsacılık ve s. yapanlar yakalandığında şiddetli ceza görürlerdi.

Her esnafın, her bölgede, şehirde ve her kazada sayısı ve açılacak dükkan miktarı belirlenmiş idi. Belirlenmiş sayıdan fazla dükkan açılmasına ihtiyaç duyulduğunda bu, hükümetin izni ile mümkün oluyordu. Aynı şekilde usta ve kalfa sayısı da öyleydi. Bir çırağın kalfa ve bir kalfanın da usta olması için merasim düzenleniyordu ve onların derece ve adları deftere kayıt ediliyordu. Kısacası her kes dükkan açamazdı ve ya kalfa ve usta olamazdı. Eğer gizli açılan dükkan tespit edilirse, hemen kapatılırdı. Kişinin bağımsız bir şekilde dükkan açma imtiyazına gedik deniliyordu. Gedik hakkına sahip olmayanlar dükkân açarak sanat ya da ticaretle meşgul olamıyordu. Sadece bu hakka sahip kişiler sanat veya ticaret yapabiliyordu. Bu hak fermanlarında, mülk sahiplerinin kiralalarını artırmaması, esnafın sayılarının artırılıp eksiltilmesi, gedik hakkı olmayan kişilerin sanat ve ya ticaret yapamaması, açık olan gediklerin esnafın çırak ve kalfalarına verilmesi, kenardan esnafıya kimsenin alınmaması gibi birçok hüküm

mevcuttu.Loncalar günümüzdeki işçi sendikalarına benzeseler de çok daha geniş kapsamlı, daha karışık ve daha katı kurallara sahip olan bir teşkilatdı.

17. yüzyılın ortalarından itibaren oluşmaya başlayan Osmanlı Esnaf Teşkilatının oluşmasında ahiliğin büyük tesiri vardır ancak Osmanlı Esnaf Teşkilatı'nın tamamen ahiliye dayandığını söyleyemeyiz. Bunun yerine Osmanlı Esnaf Teşkilatı'nın dönem-dönem ahilik teşkilatından etkilendiğini söylemek daha doğru olabilir.

2.1.Osmanlıda Esnaf Birliklerinde Çalışma Sistemi

Osmanlı devletinde eleman ihtiyacını gidermek için Lonca teşkilatı içerisinde küçük yaşlarda alınan çocuklar yetiştirilerek topluma sunuluyordu.Anne ve babaları tarafından usta yanına verilen çocuklar önce meslek öğrenmeleri ve işinde uzmanlaşmaları amacı doğrultusunda çırak olarak belirli bir süre çalışıyordu, sonra kalfa,en sonunda ise eğer yeterli bilgilere ve yeteneğe sahipse usta oluyorlardı (Karataşer,2017,123).

Yukarıda da belirtildiği üzere esnafın çalışma sisteminde usta,kalfa ve çıraklar vardı.Esnaflar ve dükkan sayıları sınırlı miktardaydı ve esnaf birliklerinde çalışanları maharet ve becerilerine göre özel bir sınırlandırma yoktu (Tabakoğlu,2013:173).

Esnafların çocukları daha çok esnaf olur ve baba mesleğini devam ettirirlerdi.İster aynı alanda esnaf çocuğunun, isterse de esnaf çocuğu olmayan fakat esnaflığa hevesi olan kişinin belirli bir mesleğe sahip olması çıraklık yolu ile olabilirdi. Esnaflıkta en alt kademedeki kişilere çırak ya da şakirt denirdi. (Makedonya ve bazı yerlerde çıraklıktan önce yamaklık adı altında başka bir alt basamak da vardı ama bu çok fazla yaygın değildi) .Usta olmak isteyen kişi için en önemli ve başlıca koşul bir ustanın yanında çırak olarak işe başlamaktı.Herhangi bir ustaya çıraklık yapmadan sanatında mükemmel olan bir kişi bile usta olamıyordu. Loncaların görevlerinden bir tanesi de bu konulan kurala uyulmasını temin etmekte. Eğer bir kişi kendi dükkanını açmak istiyorsa o öncelikle çıraklık eğitimini aldığı ve belirli bir süre çıraklık yaptığını kanıtlayan bir belge sunmalıydı.Öğrenci hocasının karşısında ne ise, çırak da ustasının ve

hatta kalfasının karşısında o idi. Çırak tek bir ustaya bağlı değildi,fakat o başka bir ustayla çalışmak istiyorsa il önce loncanın onayını almak zorundaydı.Ustanın otoritesi tartışılmaz bir konuydu. Çırak gelecekte kalfa veya usta olduğu zamanlarda da ahlakını korusun diye saygılı, terbiyeli, edepli, dindar, ahlaklı şekilde yetiştiriliyordu. Kolayına kaçmasına, işini olabilecek en mükemmel şekilden farklı şekilde ve daha düşük kalitede yapmasına ve herhangi bir konuda işini doğru yapmamasına hiç bir istisnasız müsaade edilmiyordu. Bu kurallara uymayanlar esnaf olamazlardı.

Çırak ilk başlarda eğer maddi durumu fakir ise düşük bir ücretle, değilse bedava işe başlardı, daha sonra ustasına meslekte yeterli kadar ilerlediğini kanıtladıktan sonra ücret ala bilirdi.Ücret de , hafta başına ödenirdi. Usta, çırağın yeterli bilgiye ve maharete ulaştığından emin olduktan sonra kendisine “kalfa” unvanını verir, onun ücretini arttırır ve ona daha çok sorumluluk gerektiren işleri vermeye başlardı. Kalfa sözcüğü Arapça “halife” sözcüğünün Türkçeye geçen halidir ki, bu kelime de “yardımcı” anlamına gelmektedir.

Osmanlı lonca teşkilatında bir esnafın yükselebileceği en üst rütbe usta ya da üstat rütbesiydi. Loncalarda usta olmak isteyen kişinin hakkında herhangi bir şikayet olmaması şartı temel şart olarak biliniyordu ve bu kişinin öncesinde üç yıl kadar kalfalık yapması, işine (özellikle de çırak yetiştirme ile ilgili) bağlılık göstermesi, diğer kalfa arkadaşlarıyla arasının iyi olması, özellikle de müşterilerine karşı iyi,hoş ve adaletli davranması ve işini artık bağımsız şekilde yapabilecek hale geldiğini kanıtlanması gerekiyordu. Sanatın bütün ana noktalarını benimseyen, ustası derecesinde üretim yapabilen, ustası tarafından ahlâkına,becersine ve ustalığına kanaat getirilen kalfa usta olur ve ustasının yanından ayrılarak aynı alanda kendi başına iş kurmaya hak kazanırdı.

Osmanlı devleti esnaf birliklerinde esnafın ihtisaslaşmasına büyük önem verilmekteydi.Osmanlı esnaf birliyi sisteminin çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi gibi devam etmesi, gelecekte kendi alanında usta olacak kişinin çıraklık ve kalfalık eğitiminden geçme gibi bir zorunluluğu, herhangi bir esnafın yaptığı sanati diğer bir esnafın yapamaması esnafları kendi

alanlarında ihtisaslaşmaya yöneltmişti. Bu ihtisaslaşma çok küçük birimlere de yansımıştır. Bu nedenle, mesela, terlikçi ile ayakkabıcı, simitçi ile ekmekçi esnafı bir-birinden ayrı esnaf birlikleri olarak kabul edilmiş ve bu esnafın birbirlerinin ürünlerini üretmelerine ve imal etmelerine izin verilmemiştir (Aynural, 1993:357-359).

Dokuma sektöründe de ihtisaslaşmanın bir başka örneğini gösterebiliriz. Mesela, Ankara'da tiftik ipliğinin sof kumaşı haline gelinceye kadar geçtiği tüm işlemlerin her biri ayrı-ayrı bir meslek olarak gelişmiştir. Sof yapımının ilk aşaması, tiftik keçilerinden elde edilen kılların eğrilerek ip haline getirilmesinden ibaretti. Daha çok kadınlar tarafından yapılan köylerde, kasabalarda ve şehirlerde bu işlemin sonucunda elde edilen iplikler pazarda satılmaya başlar ve satın alınan iplikler ise yıkanır ve temizlenir ve temizlendikten sonra tezgâhlara getirilerek dokuma işlemine başlanırdı (Koç, 2006:132).

Osmanlı Devletinde esnaf uygulaması kalite-kontrol ve standardizasyon ile fiyat dengesini sağlayan, haksız rekabeti önleyen, işsizliyi ve bunun sonucunda enflasyonu önleyen bir sistemdi. Esnaf sistemi devletin yürüttüğü narh politikasının en önemli denetim mekanizmasıydı (Karataşer, 2018:231).

2.2. Lonca Teşkilatlarının Bazı Görevleri

Osmanlı Devletinde Lonca teşkilatının bir takım görevleri vardı. Bunlarda biri, Lonca teşkilatının yönetim kurulu, herhangi bir dükkanda bir kusur görürse o anda o dükkânı geçici bir süreliğine kapatma hakkına sahipti ve çırak ve kalfasının kusurundan dolayı ustayı cezalandırabilir, hatta ona bir kaç günlük hapis cezası bile verebilirdi. Eğer, suçlunun suçu ağır olursa, lonca mensubunu Kadı'ya gönderirdi.

Lonca teşkilatının kalite denetimi yapması da görevleri arasındaydı ve bu görev son derece önemliydi. Mesela, hali-hazırda kullanılan "pabucu dama atılmak" deyiminin tarihi kökeni Osmanlıda lonca teşkilatlarının ceza uygulamalarıyla ilişkili olabilir. Bir denetim sırasında dokumacı esnafının yaptığı bir ayakkabı kusurlu görülürse ya da kurallara aykırı davrandığı belirlenirse o ayakkabılar dükkanın çatısına asılıyordu ve halka sergileniyordu. Bu kötü durum ise o dokumacı

esnaf için büyük utança sebep olmasının yanısıra esnafın müşterilerinin azalmasına da neden oluyordu. Aynı şekilde "ne dolaplar dönüyor" kelimesi de dolapçı esnafının yaptığı hileleri anlatmak için kullanılan ve günümüzde de sıkça söylenen bir sözdür. Özetlersek standart kaliteye uymayan esnaf şiddetle cezalandırılır, hatta direnirse loncadan çıkarılırdı ki, bu da, onun kendi mesleğini bir daha yapamaması demektir. Herhangi bir kalite noksanını örtmesi durumunda Lonca yönetim kurulu işten el çektirilir ve hükümet tarafından aynı şekilde şiddetle cezalandırılırdı. Bu temel kuralları edinmemiş esnafın zaten lonca içinde kalması mümkün değildi.

Loncalar bu yukarıda bahsettiğim tedbirler sayesinde haksız rekabeti engellemiş, üretimin ve ürün kalitesinin belli bir standart çerçevesinde gerçekleşmesini temin etmiş ve tüketici imtiyazlarının korunmasına yardım etmiş, fiyatlardaki artışları engelleyerek fiyat istikrarı sağlamıştır.

Lonca yönetim teşkilatının görevlerinden biri de usta olmak zamanı gelmiş kalfaların hakkının ziyan olmaması için, ustanın kendi kalfa ve çırağına zulüm etmemesi gibi önemli konularla da ilgilendirildi. Genel olarak lonca, üyesi olan esnafın bütün her şeyiyle alakalıydı. Hatta loncalar içki içme ve tütün kullanma gibi konulara da karışabiliyorlardı. Esnafın tuttuğu orucundan kıldığı namazını ihmal edip etmemesine kadar denetler, ihtiyaç gördüğünde ise hemen müdahale ederdi. Seçimle gelen Altılar'ın verdikleri kararlar bütün lonca üyeleri için başlıca kanundu ve mutlak bir şekilde uyulması gerekiyordu.

Lonca teşkilatının diğer görevi de kendi üyelerinin sosyal güvenliğini ve refahını temin etmek idi. Esnaf her ihtiyacı için öncelikle loncaya başvururdu. Lonca da onun gereksinimlerini gidermeye çalışmakla görevliydi.

3. NARH SİSTEMİ

İslam iktisadının eksik rekabet durumunda piyasadaki ürünlerin fiyatlarına müdahale edilmesine ihtiyaç duyulması prensibi doğrultusunda Osmanlı iktisat düşüncesinde narh sistemi önemli bir yere sahip olmuştur. Piyasaların yapısından dolayı böyle bir fiyat tesbiti uygulamasına gerek vardı. Osmanlı siyaset

yazarları halkın refahının sağlanmasında narhın önemli rolü olduğunu anlatmışlar (Tabakoğlu,1987:111).

Osmanlı İmparatorluğu,işletimdeki başarısını sağlam temeller üzerine kurup gün geçtikçe daha da geliştirdiği teşkilatlarına borçludur. Önceki, İslâm devletlerinin teşkilatlarını almış ve zaman geçtikçe bunları daha da geliştirmiş ve devlet yapısını çok daha güçlü yapmıştır. Devletin ekonomik ve sosyal hayatı üzerinde önemli etkisi olan bu kurumlardan biri de narh kurumuydu (Kazıcı,1986:101-105).Narh kelimesinin ne anlama geldiğini şu şekilde anlatabiliriz: Lügat anlamı “azamî fiyat” gibi tanımlanan narh halk arasında nark olarak biliniyordu. Arapçada ise “suur” demektir.Başka bir tanım ile devletin esnafa ürünlerini belirli bir fiyata satmalarını emretmesi ve ürünleri bu belirlenen fiyattan aşağı veya yukarı bir fiyata satmasına izin vermemesidir (Pakalın,1993:654-655).

Narh geniş anlamda kullanıldığında İslâm devlet başkanının veya memurlarının işlerini kendi üstüne alan başka kişilerin, esnaf ve tüccara, ürünleri belirli bir fiyata satmalarını söylemesi ve onlara toplumun yararı haricinde ürün satışları yapmayı yasaklaması anlamına gelmektedir (Öztürk,2002:861-863).

Narh günlük kullanılan tüketim mallarına konulan fiyat sınırlandırması ve fiyatı sabit tutmasıdır. Esnafın elde ettikleri kar miktarını devlet ve Lonca Teşkilatı ikisi birlikte belirliyordu. Bu narh vermek demektir.Tarihe baktığımızda narhı birçok ülkenin uygulamış olduğunu, fakat Osmanlıların, bu sistemi daha mükemmel şekilde kullanmış olduğunu görebiliriz.Osmanlıda ürünlerde kalitenin bozulmasını durdurmak için kalite hakkı, aynı ürünlerden daha kaliteli olana tanınmıştır.

Osmanlı devletinde halkın refahını sağlamak için tüketici ve üretici haklarını korumak gerekir ve bunun için de sıkı tedbirler alınmıştır. Bu anlamda devlet üretimden tüketime kadar her bir prosedürü kontrol altında tutmayı kendilerine prensip edinmişler ve narh bu kontrol etme zincirinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Şunu hemen söyleyelim ki; Osmanlı devleti tam bir rekabet ortamının mevcut olduğu piyasalara ve özellikle de ithal mallara asla karışmamışlar.

Müdahale edilen piyasalar rekabetin tam olarak olmadığı tekelci piyasalardır. Eğer müdahale edilmişse de bu müdahalede daha çok tüketicinin refahı düşünülmektedir. Çünkü; ekonomide birçok piyasa türünde (tarım piyasası, sanayi ürünleri piyasası, yerli ürün piyasası, ithal malları piyasası gibi.), rekabetin ölçüsü farklı ola biliyor ve eksik rekabetin bulunduğu piyasalarda fiyatlar halkın aleyhine artabilmektedir ve işte mevcut olan böyle bir durum da Osmanlı devletinde narh sisteminin kurulmasını gerekli yapıyordu.

Osmanlı devlet adamlarının narh sistemi ile ilgili ne düşündüklerine baktığımızda, İslâm iktisadî anlayışı içinde oluşan birçok durumu kendi örfî anlayışları içerisinde yapılandırarak iktisadî faaliyetleri içerisinde kullanmışlardır. Osmanlı devlet adamları narh uygulamasına İslâm hukukçularından daha fazla önem vermişler ve kendi devletlerinde bu sistemi kurmuş ve geliştirmişler (Kazancı,2002:70-73).

Tarihte her devlet kendi içinde oluşan iktisadî hareketlere karşı bir müdahale içine girmiştir. Bu müdahale işi genellikle piyasalardaki koşulları daha kararlı ve sabit bir hale koymak şeklinde olmuştur.Başlıca amaç piyasada herhangi bir fiyat dalgalanmaları oluşursa bundan halkın zarar görmesini engellemektir.Bu müdahale ile piyasaya sunulan ürün ve hizmete en yüksek fiyatların devlet tarafından konulması şeklinde olmuştur ve bu narh olarak belirlenmiştir.Farklı sebeplerle fiyatlar arttığında, zarar gören bazı sosyal gruplar, hükümetin müdahale etmesine gerek duyarlar ve devletin fiyatları daha uygun bir hale getirmek için yetkisini kullanmasını isterler, devlet de bu fiyatları önce önemsemez ve kulak tıkar.Fakat,en sonunda devlet müdahale etmeye karar verir ve fiyatları maliyetin üstünde belli bir kâr payı bırakarak belirler.Devletin belirlediği bu otoriter fiyatları da biz narh olarak tanımlıyoruz (Sahillioğlu,1967:37-40).

İslâmın ilk dönemlerinde narh bir o kadar da gerekli ve ihtiyaç duyulan bir sistem olarak görülmemiş fakat gün geçtikçe gelişmekte olan piyasa çerçevesinde narhı gerekli kılacak birçok durumlarla karşılaşmıştır. İslâm iktisadında alışverişin karşılıklı rızaya dayanması temel kabul edilmiş ve bu doğrultuda halk arasındaki alış-veriş düzenleyici âyet ve hadisler mevcuttur (Öztürk,2002:861).

İslam devletlerinde genellikle serbest piyasa geçerli idi. Serbest piyasalarda fiyatlar daha çok toplam arz ve toplam talep dengesini gösterirdi. İslam ekonomisinde alış-verişin karşılıklı rızaya dayanan mevcut durumunda piyasalarda, fiyatlara çok fazla müdahale edilmezdi (Sahillioğlu, 1967:37-40).

Osmanlı imparatorluğunda padişahlar, vezirler ve bütün taşrada çalışan memurlar imparatorluğun en önemli dönemlerinde bile ordunun işesi ve şehrin işesi zamanı oluşan kıtlıklarla, işsizlikle ve bunun sonucunda enflasyonla mücadele etmeye çalışmışlar. Onlar, fiyatlardaki artışları durdurmak amacı doğrultusunda bir takım sıkı önlemler almışlar (Karataşer ve Tabakoğlu, 2017:5).

3.1. Osmanlılarda Narh Uygulaması

A. Narhın verilmesi

Osmanlı İmparatorluğunda, bazı mevsim değişikliklerinde, halkın daha çok tüketim yaptığı zamanlarda, kuraklık zamanlarda narh tespiti yapılırdı. Bundan başka esnafın müracaat etmesi ile de narh tespitinin yapıldığı söyleniyordu.

Bütün bu belirtilen narh belirleme zaman ve durumlarında yapılan narhları iki türe ayırıp daha ayrıntılı inceleyebiliriz:

- ✓ Olağan narhlar-mevsimlerin bazı önemli dönemlerinde daha çok yoğunlaşan iktisadî faaliyetler hareketlenmeye başladığında ihtiyaç duyulan narhlara denirdi.
- ✓ Olağanüstü narhlar- Bu narhlara daha çok olağan narhların haricindeki doğal olmayan şartlarda başvurulurdu. Bunları tabii sebepler ve siyasî, idarî ve malî sebepler olarak ayırabiliriz.

a. Tabii Sebepler-bu sebepler daha çok kuraklık, sert kışlar ve salgın hastalıklardır. Yağış olmaması ya da normalden fazla yağmur yağması ürünlerin miktarının ve kalitesinin önemli derecede düşmesine sebep oluyordu. Fazla şiddetli geçen kış aylarında kara ve deniz ulaşımı aksadığından bu durum ürün stoklarının tükenmesine sebep oluyordu. Bu durum tüketicinin üzerinde baskıların artmasına ve bunun sonucunda da kıtlıklara sebep oluyordu. Bunun yanısıra bollukların da yaşandığı zamanlar oluyordu. Bu

durum fiyatlara da tesir ediyordu. Bu tesir fiyatların düşmesi şeklinde oluyordu ve narhlar da meydana gelen bu yeni duruma göre tekrar düzenlenirdi (Aydüz, 1990:72-73).

b. Siyasî, İdarî ve Malî Sebepler-1. Harpler Dolayısıyla Müstahsil Kuvvetlerde Azalma: Bu maddeler, üretim ve tüketim gibi piyasa için önemli olan unsurlar üzerinde bir baskı aracı oluşturmuştu ve bu da halkın temel gereksinimlerinin azalmasına sebep oluyordu. Bunun yanısıra üretim yapılan alanlarda çalışan kişilerin de harbe iştirak ettirilmesiyle imalatda daralmalar ve düşüşler oluşmakta idi (Tabakoğlu, 2005:156-158).

2. İdarî Yolsuzluklar ve Para Ayarının Bozulması: Temel olarak şiddet ve istismar olarak ortaya çıkan idarî yolsuzluklar ve para ayarının bozulması özellikle de halka yüklenen yeni vergiler gibi önemli faktörler geniş bölgenin gittikçe daha da artan kıtlıklarına sebep olmuştur.

B. Narhın tespiti

Temel olarak iktisadi faaliyetin amacı tüketicilerin ihtiyacını gidermektir. Çünkü ürün ve hizmetlerin mümkün olduğu kadar bol, maksimum kalitede ve fiyatının ucuz olması ve piyasada mal arzının mümkün seviyede yüksek tutulması önemliydi (Karataşer, 2013:102). Tüketici haklarının korunması yalnızca çağdaş toplumlarda değil, Ortadoğu devlet geleneğinde de önemli bir vasıta. İşte bu sebepten dolayı, sultanlar halkı Allah'ın bir emaneti olarak görmüşler ve onları olabilecek her türlü haksızlık, ve zalimlikten korumaya çalışmışlardır (Öztürk, 2002:850-861). Böylelikle narh belirlenirken en başlıca ölçü adalet kavramı olarak görülmelidir.

Narhlar genellikle kadının sorumluluğu altındaydı. Lakin o, bu işi sadece kendisi yapmıyordu, ona yardım eden bir komisyon da mevcuttu ve tabii bu komisyonun başkanı da Kadıydı. Narhın fiyatı belirlendikten sonra, esnaf bu fiyatın üstünde ve eksik satmayacaklarını üstlenir ve sonra listeler sicillere kaydedilirdi. Nihayetinde ise yeni belirlenen bu fiyatlar da esnaf ve halka duyurulurdu. Duyurulan bu yeni fiyatlara halk ve esnaf tarafından uyulup-uyulmadığı ile ilgili denetleme yapılıyordu ve bu denetleme işini de muhtesipler icra ederdi. Narh

belirlendiğinde götürücü tüccar ile mukim tüccar için farklı fiyatlar konurdu. Bu cümleden olmak üzere zahire getirenlerin perakendeciye toptancı narhından satmaları gereken malları dükkana bırakıp perakendeci fiyatına satmalarına izin verilmezdi. Yani, herhangi bir mala narh konulurken peşin hükümün aksine malın maliyeti en ince ayrıntısına kadar hesaplanır ve daha sonra meşrû kâr payı da üzerine ilave edilirdi ve nihayetinde satılması lazım olan fiyat tespit edilirdi.

Yukarda anlattığımız narhın uygulanması ve tespiti halkın daha konforlu yaşamasını sağlamak amacı doğrultusunda Osmanlı devletinde en önemli işler sırasındaydı. Narh sisteminde fiyatlar, malın hammaddesi ve mala harcanan zamana dikkat edilerek belirlenmiştir. Bu fiyatları kadı başkanlığında meydana gelen komiteler belirlemiştir. Belirlenen bu fiyatlar kadılar tarafından Şer'îye Sicillerine işlenirdi. Ancak kadılar bu işlemleri genellikle evlerinde yaparlardı. Çünkü bu işler için ayrılan belli bir devlet binası yoktu. Bu yüzden Şer'îye Sicilleri günümüze tam olarak ulaşamamıştır.

Osmanlı narh uygulamasında başlıca ölçü arz ve talep şartları olup tekelci eğilimlerin tesiri giderilmek istenmektedir (Karataşer, 2018, 232). Bu şartlar değiştiğinde belirlenen fiyatlar da değişiyordu. Kuraklık, ulaşımda mevcut zorluklar, imalatda harp, abluka ve başka sebeplerden dolayı azalması sonucunda arzda bir daralma olduğunda narh fiyatları yükseltilir, arzın genişlemesi halinde ise narh fiyatları düşürülürdü.

Nihayetinde Osmanlı devletinin narh uygulamasındaki başlıca sebeplerini bu şekilde sıralayabiliriz: (Öztürk, 2002, 867-868).

1. Serbest piyasa ortamı oluşturmak;
2. Üretici ve tüketiciyi korumak;
3. Halkın bir takım enflasyonist ve mali baskılara karşı korunması;
4. Yaşam standartlarının arttırılması;
5. Alım gücünün artırılması;
6. Üretimi çoğaltarak ekonomiyi canlandırmak;
7. Karaborsanın önlenmesi;
8. Ticaret ahlâkına uygun bir rekâbet ortamının sağlanması.

3.2. Narh Sisteminin Kurumsal Bölgesi:

1. Esnaf teşkilatı-haksız rekabeti, fazla üretimi önleyici bir kavram olarak biliniyordu. Esnaf teşkilatı Osmanlı devletinin ekonomisinde sanayi ürünleri piyasasının arz tarafını düzenlemekteydi. Ahilik prensiplerine dayanan esnaf birlikleri «ihtiyaca göre üretim» düşüncesi ile bu sistemi uygulamaya çalışıyorlardı.

Esnafın çalışacağı alanların tespit edilmesi hem dürüst olmayan rekabetin hem de işsizliğin önlenmesi bakımından önemli olarak bilinmektedir. Esnaf birliklerinin iç düzeni de, kalite kontrol ve standardizasyonun temin edilmesinde önemli bir yere sahipti. Böyle bir sistemde belirli bir maharete, beceriye ulaşmadan usta olunmuyordu (Tabakoğlu, 1987:123-131).

2. Piyasanın düzenlenmesi-Temel amacı fiyatlardaki dengenin korunmasıdır. Günümüzde de arzda giderilemeyecek bir daralma ve devamlı fiyat artışları söz konusu olduğu için piyasaların düzenlenmesi önemli bir mesele haline gelmiştir. Bütün bunların engellenebilmesi için narh sistemi uygulanmıştır (Tabakoğlu, 1987: 123-131).

3. İmalatın ve arzın düzenlenmesi- Hem piyasada ihtiyaç duyulan ürünün üretimi hem de fiyat dengesinin temin edilmesinde önemi bakımından, imalatın ve arzın düzenlenmesi piyasaya müdahale etmenin bir yoludur (Tabakoğlu:1987:123-131).

4. Tekelci eğilimlerin engellenmesi-Fiyat dengesinin sağlanmasında tekelci eğilimlerin engellenmesinin büyük bir önemi vardır. Bu yüzden Osmanlılar da fiyatlarda dengelenme sağlamak için İslâmi yöntemlere uygun olarak tekelci eğilimleri engellemeye çalışmışlardır (Tabakoğlu:1987:123-131). Malların üreticiden tüketiciye en kısa yoldan dağıtımının sağlanması sayesinde tekelci eğilimlerin engellenmesi fiyat dengelenmesini sağlamış olurdu (Tabakoğlu:2014:440).

5. Narh denetimi-Narhın oluşturduğu belli bir düzen vardı ve bu düzeni de bozmaya çalışanlar bazı hapis cezalarına çarptırılıyorlardı. Hatta sultan kendisi bazen narh denetimlerine katılırdı ve bu da devletin konuya verdiği önemi göstermektedir. Malların kalitesi sürekli bir biçimde kontrol

ediliyordu.Bunu yapmakta tek amaç tüketicuyu korumaktı. Belli bir kalite standartı vardı ve bu kalite standartını bozanlar ise cezalandırılırdı.Sanatta becerisi olmayan kişiler de aynı sebepten takip edilir, lazım olduğunda cezalandırılırdı.Ürünlerin kaliteli olmamasında maharete sahip olmamaktan başka mal üretimi yapan kişilerin yeterli bir sermayeye sahip olmaması da önemliydi (Tabakoğlu,1987:123-131).

4.SONUÇ

Osmanlı'nın Ahilikten esnaf teşkilatına geçişinin en başlıca sebebi, artık esnafın arasında Müslümanlar olduğu gibi çok sayıda Müslüman olmayan esnafın da olmasıdır.Ahilik sisteminin aksine lonca teşkilatı dini törenlerden çok uzak olduğu için işinde yetenekli gayrimüslim olan ustaların da bu teşkilatlara dahil olmasını daha kolay hale getirmiştir.

İslam devletlerinden miras kalan bir kurum olan Esnaf birliklerine Osmanlı devletinde çok büyük önem verilmiştir.Esnaf birlikleri bir taraftan kendi içlerinde birleştiler ve belirli faaliyet alanlarında tekelleştirdiler, diğer taraftan da mevcut durumlarını yasal düzenlemelerle daha da sıkılaştırdılar.Esnafın bazı yasal düzenlemelerle elde ettiği haklarının zamanla toplumun menfaatinin aleyhine gelişmeye başladığı görülmüş ve esnafın ilgili hakları adım-adım kaldırılmaya başlanmıştır. 1924 yılında tamamen kaldırılan esnaf birliklerinin yerine geçen yeni kurumların ahilik ve esnaf kültürüne dayanan bazı temel ilkelerden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

İslâm ekonomisinin ilk dönemlerinde narh bir o kadar da gerekli bir sistem olarak düşünülmemiş fakat gelişmekte olan piyasa çerçevesinde narhın gerekli olabileceği birçok durumlarla karşılaşmıştır. Narh sistemi İslam iktisadının fiyatlara müdahale edilmesine ihtiyaç duyulması prensibi ve Osmanlı iktisat düşüncesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Narh sistemine de Osmanlı devletinde çok büyük önem verilmiştir. Esnafın halka gerektiği gibi hizmet göstermeleri için yapılan tedbirler o dönemlerde narh sisteminin uygulanmasına ne kadar çok önem verildiğini daha iyi şekilde gösteriyor.Narh

uygulanması Osmanlı devletinde uygulanmaya başladığı günden beri zaman içerisinde günümüz koşullarına uygun olarak çeşitli değişiklikler geçirmiştir. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında kaldırılmış olmasına rağmen narh sisteminin bugün bazı günlük kullandığımız temel gıda ürünlerinde uygulanmasına devam edilmektedir.

Bu kurumların her ikisinin de temel amacı halkın refahına hizmet etmek ve ekonomiyi kontrolde tuta bilmektir.Dolayısıyla bu kurumlar Osmanlı devletinde varlığını uzun yıllar sürdürmüş ve İslamın ilkelerine dayalı olarak kendi isteklerinden daha çok toplumun isteklerini,ihtiyaçlarını ve sosyal güvenliğini önemsemiştir.

KAYNAKÇA

- AYDÜZ, D. (1990). "İslâm Hukukunda Narh". İzmir "Yeni Ümit Dergisi", Sayı 14.
- AYNURAL,S. (1993). "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Esnafında Üretim Anlayışı ve Organizasyonu". İstanbul Üniversitesi "İktisat Fakültesi Dergisi", Sayı 46.
- BAŞER,G. (2009). Osmanlılarda üretim – tüketim ilişkilerinde adaletin devlet eliyle tanzimi "narh uygulaması" yüksek lisans tezi. Konya,Selçuk üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü tarih anabilim dalı.
- ÇİFTÇİ,C. (2004). "Müşteri Memnuniyeti,Kalite ve Osmanlı Esnafı". Uludağ Üniversitesi "Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi", Sayı 7.
- GENÇ,M. (2004). "Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi", Ötüken Neşriyat İstanbul.
- KAL'A, A. (1995) . "Esnaf" maddesi, "Diyânet İslâm Ansiklopedisi", İstanbul; GÜLERMAN, A. (1993). "Taştekil, Sevda, Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri", Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KARATAŞER, B. (2018). "İslam İktisadi Anlayışının Osmanlı'da kurumsal yansımaları". "İslami Düşünce Ekseninde İktisadi-Mali-Politik Meseleler" makaleler toplusu, Bursa:Ekin Yayınları.
- KARATAŞER,B. (2013). "BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE MÜTAREKE DÖNEMİNDE İSTANBUL'UN İAŞESİ". Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi "İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi",Cilt 3,Sayı 2.
- KARATAŞER,B. (2017). "KONYA HAMİDİYE SANAYİ MEKTEBİ" (1901-1906)".Kırklareli Üniversitesi,"İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi" Cilt 6, Sayı 1.
- KAZANCI Ş. (2002). "15. ve 16. Yüzyıllarda Osmanlı İktisat Zihniyeti", İstanbul :Okumuş Adam Yayınları.
- KAZICI Z. (1986). "Türk Kültürü ve Ahilik", İstanbul:Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları.

- KOÇ,Ü. (2006). "XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Sanayi", Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- ÖZTÜRK T. (2002). "Osmanlılarda Narh Sistemi", Ankara.
- ÖZTÜRK, S. (2002). "Osmanlı Devleti'nde Tüketicinin Korunması", Ankara.
- ÖZTÜRK, M. (2002). "Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlihi", Ankara.
- PAKALIN, M. Z. (1993). "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü", İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- SAHİLLİOĞLU (1967). "Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul'da Fiyatlar", İstanbul: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı 1.
- TABAKOĞLU, A. (2005). "Osmanlı Ekonomisinde Narh Uygulaması", İstanbul.
- TABAKOĞLU, A. (1987). "Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Deneyimi", İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 43.
- TABAKOĞLU, A. (2014). "Türkiye İktisat Tarihi", İstanbul: Dergah Yayınları.
- TABAKOĞLU, A. ve KARATAŞER, B. (2017). "İstanbul'un İaşesinde Trakya bölgesinin rolü". Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi "Sosyal Bilimler Metinleri", Sayı 1.
- TABAKOĞLU, A. (2013). "Yayımlanmamış İstanbul Sanayi, Ticaret ve Esnaf Tarihi Ders Notları".
- <http://www.serenti.org/osmanlida-lonca-teskilati-ve-esnaflik> (10.12.2018).